

Bulletin

Nr 1/2003

Januari 2003

I nyårstid

av *Gudrun Persson*

Redaktör för Bulletinen

E-post: gudrun.persson@mbox301.swipnet.se

Det är särskilt glädjande att få börja det nya året med att presentera en Bulletin fylld av välskrivna, intresseväckande artiklar av medlemmarnas pennor.

I detta januarinummer styr **Lars Erik Blomqvist** genom novemberdimman i Lettland, följer von Trotta och Biron i spåren och söker vilsna kavalleristers vägar.

Staffan Skott har översatt Jurij Annenkovs minnen om Nikolaj Jevreinov. Jevreinovs pjäs *Det allra viktigaste* sattes upp i S:t Petersburg 1921, mitt under Kronstadtopproret, och repetitionerna ägde rum till kanonernas muller.

Magnus Ljunggren uppmärksammar en rysk kärleksförklaring till Sverige i tidskriften *Vsemirnoje slovo* och undrar hur vi besvarar den.

I bokanmälningarna penetreras en spännande bok om hur fyra frivilligorganisationer i Moskva har agerat för att påverka politiken inom två områden – familjen och militärreformen. Ljus kastas över den politiska kulturen i Polen och Ukraina. En bok om bröderna Nobels pionjärföretag sätts in i sitt rätta sammanhang i en belysande recension. Tilläggas kan även att Andres Kungs memoarer recenserar. Kung dog i december och Bulletinens redaktör sörjer och saknar en trogen skribent.

Om undertexten

av *Lars Erik Blomqvist*

Översättare, fil.dr.

E-post: lars-erik.blomqvist@sh.se

Det är inte med genomblöta gråkappor på trötta hästar som vi närmar oss slottet Meschoten i Kurland i november. Inte med samma förväntan, som **Margaretha von Trotta** i **Volker Schlöndorffs** film "Nackskottet", att som år 1919 få värme vid husets brasor och gammaldags högborgerligt gemyt vid bordet, inte att få lyssna till de sorgsna adelssångerna under den tilltagande kvällsberusningen bakom jalusierna och kristallglasen – medan ingen, absolut ingen, utanför herrgården visste vad som skulle hända: var var bolsjevikerna, var var letterna med överste **Kalpaks**, var var äventyraren **Bermond** och var fanns den tyske generalen **von der Goltz**? – allting lika ovisst.

Och vart hade alla dessa **Manteuffels** och **Bielensteins** tagit vägen? Hade de dragit till Libau eller Windau för att hävda sin rätt till sina gods? Hur skulle det gå med Katzdangen, nedbränt redan 1905 av "de där letterna"? Det stora kriget – det som sedan fick heta "Första världskriget" – var på väg att sluta här, låt vara utan skyttegravar men ändå med lömska bakhåll i de skymda skogsbrynen. Visst – vi känner också igen **von Keyserling** (*Skymningens gårdar*, 1914) och hans "fin-de-siècle" – variant av det kurländska herrskapslivet. På den sandiga, lerstänkta vägen från Bauska (medeltidsriddarnas Bauskenburg) till Meschoten här i distriktet Semgallen är groparna förmodligen lika besvärande för en VW av 2001 års modell som de var för de smått förvirrade och särdeles illa betalda underofficerarna åren 1918 och 1919.

Dimmigt är det, surt och råkallt i november – åkrarna ligger i träda, storkbona hyser nu i höstdimman inga invånare (de stora fåglarna har dragit till Afrika) – och de gamla halmtäckta bondhusen är lika övergivna. På vägen hit från Riga har vi lärt oss att platt och flackt, tomhet och ödslighet, är det som ännu gäller i Semgallen. Nej, det är således idag med en kanske något överdrivet elektroniskt utrustad hyrbil som vi svänger upp mot det alldeles nyrestaureerade slottet Meschoten (Mezotne). Här härskade de – de tyskbaltiska baronerna, alltsedan kejsarinnan **Katarina** skänkte godset till en av döttrarnas guvernanter, friherinnan **von Liewen**, 1795. Tusentals livegna hade de (fram till 1817), preussisk stil tillämpade de, övergivna blev de av den ryska statsmakten när revolutionen kom 1905. Besvärlig blev deras ställning i det fria Lettland under mellankrigstiden, hem "till Riket" kallades de under den mörkaste tiden – och deras herresäten förvandlades till ålderdomshem, sovjetiska fackföreningsskolor eller – i värsta fall – sädesmagasin efter 1945.

Idag berättar – på engelska språket – en vänlig guide i de återställda empiresalarna att man kan övernatta här med helpension för 40 lat per dubbelrum (600 kr). Eller ordna konferens med alla möjliga AV-hjälpmiddel och blädderblock. Så gick det för godsägarna till slottet Meschoten – som också finns beskrivet som Elley – efter tätorten i närheten. Innan Elley (Eleja) är det dags för Rundale. Det är mycket, mycket större än Mezotne/Meschoten – ett kurländskt Versailles, utkastat på de trista åkrarna. Egentligen är detta de kurländska hertigarnas Ruhenthal, ett väldigt

sommarslott där man ännu kan ana stallknektarna och betjänterna i 1700-talets hårpiskor och med kineserier i rokokomiljön.

Det var här som **Ernst Johann Biron (von Bühren)** markerade sin maktställning som kurländsk furste på 1730-talet, när han till slut genom sin förbindelse med den ryska kejsarinnan **Anna Ioannovna** blev hela Rysslands militärdiktator. Illa gick det sedan för Biron: år 1740 häktades han vid maktskiftet i S:t Petersburg, bygget i Ruhenthal inställdes, den italienske arkitekten **Rastrelli** (som byggde Vinterpalatset i den ryska huvudstaden) fick andra uppgifter. Det var först efter tjugo år i förvisning som **Biron** kunde komma tillbaka till Kurland. Men då nalkades redan slutet för det kurländska hertigdömet. Sonen, hertig **Peter**, hamnade mitt i den dåtida världspolitikens rävsax mellan Polen, Ryssland och Preussen. Och år 1795 var det slut. Genom ryska intriger (Polens delningar! Tronföljden, som vanligt!) tvingades Peter acceptera vad en ryskvänlig lantdag hade beslutat. Han nödgades resa till S:t Petersburg och underteckna ett fördrag som innebar att Kurland blev ett ryskt protektorat. Visst fick **Peter (Biron/von Bühren)** ett ansevärt vederlag i dukater, men hans land inlemmades i det ryska riket. Om allt detta berättar idag en utställning i palatset Rundale. Om kurländska försök till självständighet mitt i stormaktspolitikens stormvindar i franska revolutionens tid på 1790-talet. Om påtryckningar från kejsarinnan **Katarina**, om fördrag och signaturer, om svek och inmarscher.

Plötsligt anar man en undertext. Visserligen hade de letter som idag gör palatset i Rundale till en guldsprakande mottagningslokal för gästande statsöverhuvuden ingenting med Ruhenthal att göra annat än som livegna jordarbetare. Visserligen var Kurland – då som nu – bara en del av det lettiska området. Men exemplet Kurland – låt vara att det den gången var hertigar av tysk-baltisk härkomst som försökte göra motstånd mot ryska imperieambitioner – visar på hur dagens snart NATO-anslutna republik jagar efter historiska paralleller.

Europas historia är, som bekant, tryfferad med ironier. Redan under den sena sovjettiden i Lettland publicerades mängder av material om **Ernst Johann Biron**. Jag minns för egen del hur lettiska vänner under självständighetskampen 1991 försökte övertyga mig om att denne baltyske uppkomling, gunstling hos kejsarinnan, stormrik godsägare, grundare av en dynasti (som fortfarande räknar ättlingar bland en del titulära "prinzen von Curland", ibland födda så sent på 1940-talet) var en "stor man". Idag vilar han tillsammans med sina fränder i de kurländska hertigarnas gravvalv i Mitau, dagens lettiska Jelgava. **Ernst Johann**, kejsarinnan **Annas** "favorit", ligger i en silversarkofag i källaren under det jättelika slott i Mitau där han vistades vintertid innan resorna till Ruhenthal. Till Bironens otroligt påkostade slottsmiljö i Rundale, mitt i det lantligaste av baltiska landskap, reser fru presidenten **Vika-Freibergas** gäster.

I Jelgava/Mitau (också det byggt av Rastrelli) har hans vinterpalats blivit till det lettiska – ja, varför inte i denna agrara miljö? – lantbruksuniversitetets bibliotek.

Och mitt bland alla dessa intryck i det lettiska Kurland av månghundraårig livegenskap, tyskbaltiskt lantgårdsliv, mellankrigstidens lettiska jordfördelning, krigens hela förödelse, sovjetregimens träda och dagens trevande försök till återhämtning – mitt uppe i allt detta, där en gång frihetskrigets studentkompanier och motståndarnas vilsna kavallerister sökte sig till likadana eldstäder i ofredens genomfrusna novemberdagar – där finner vi att **Ernst Johann Birons** gemål **Benigna Gottlieb** var född – ja just – **von Trotta**.

Annenkov om Jevreinov

- Vi har återuppstått, mina vänner!

Följande är en översättning av valda avsnitt ur **Jurij Annenkovs** kapitel om **Nikolaj Jevreinov** boken *Dnevnik moich vstretj* (*En dagbok över mina möten*). Översättningen är gjord åt **Suzanne Osten**, vars uppsättning av *Det allra viktigaste* (*Samoje glavnoje*) i Stockholm jag varmt rekommenderar. Översättningen är gjord med lätt hand och jag har inte ägnat de ibland ganska krångliga filosoferande avsnitten den tid som skulle behövas för att få riktig svenska. Översättningen är bara "för tjänstebruk".

Inom //snedstreck. // mina egna kommentarer. En kommentar om Jevreinovs efternamn. Det är en rysk adelssläkt som kom från Polen i början av sjuttonhundratalet. Det fanns vid tsardömetts slut sjutton olika adelssläkter med namnet **Jevreinov** och de var inte judar, vilket man naturligtvis tror, av namnet att döma. Någon lingvistiskt rimlig utredning av det märkliga namnet har jag inte funnit.

Staffan Skott

E-post: staffan.skott@dn.se

*

1953 dog i Paris **Nikolaj Nikolajevitj Jevreinov**, en av de främsta i den ryska teatern under vår epok. Han var på en och samma gång dramatiker, teaterhistoriker och teaterteoretiker, en outtröttlig sökare efter nya former för det sceniska uttrycket och en utmärkt regissör. **Jevreinov** hade dessutom också studerat komposition, som lärjunge till **Nikolaj Rimskij-Korsakov**, och var en synnerligen kompetent pianist. Jevreinovs namn hör hemma i den grupp som nämns direkt efter **Stanislavskij**, **Meyerhold**, **Komissarzjevskij**, **Tairov** och **Vachtangov**. Men **Jevreinovs** idéer vidgade begreppet om vad teater och skådespelarkonst är och förde dem till och med utanför teaterlokalens gränser. **Jevreinovs** verksamhet som regissör började 1907 i Sankt Petersburg, på "Gamla Teatern" (*Starinnyj*

teatr), där han säsongen 1912-1912 satte upp *Lope de Vegas Funte Ovejuna* // Anm. Fårakällan, måhända, SS//.

Där regisserade också **Aleksandr Sanin Jevreinovs** pjäs *Tre trollkarlar*. // Anm. Av Jevreinovs egna pjäser nämns här i fortsättningen också *En munter död* och hans operett *Flyktingen* (kvinnlig flykting), med text, musik och regi av Jevreinov. En av Jevreinovs första pjäser, *Stepik och Manjurotjka*, sattes för övrigt upp på den kejsarliga Alexandrateatern redan 1905. De flesta av Jevreinovs pjäser som han själv regisserade fick publiken emellertid se på teatern "Skrattspegeln". Namnet på denna teater är förstås en anspelning på mottot för **Gogols Revisorn**, "Skyll inte på spegeln om ansiktet är skrattretande", eller hur man ska översätta det för att få det att gå ihop på svenska. SS//

*

Jevreinov och jag förenades av en vänskap som varade i mer än fyrtio år. Den kan delas upp i tre grundläggande perioder: Teatern "*Skrattspegeln*", tjugotalet i Sovjet och sedan: Paris. Om åren i Paris var en tid av minnen för oss var i gengäld "*Skrattspegeln*" och tjugotalet en tid med nära och mycket flitigt (nästan kontinuerligt) samarbete. 1913 (så länge sedan, och ändå som om det var i går!) arbetade jag på tidskriften *Satirikon*, som utgavs och redigerades av den än i dag levande **M G Kornfeld**. Mina teckningar publicerades varje vecka i den. En gång ringde det hem till mig: Det här är **Aleksandr Kugel**, hörde jag. Inte möjligt, tänkte jag: A Kugel var grundare och direktör för teatern "*Skrattspegeln*", och redaktör för tidskriften *Teater och konst*. **Nikolaj Jevreinov** och jag, fortsatte rösten, – vill att ni gör dekoren till en pjäs som vi ska sätta upp på vår teater. Jag trodde först inte mina öron utan uppfattade det som att någon drev med mig. Men vi avtalade en tid och jag gick dit, utan att tro på det. Det visade sig vara verklighet: **Kugel** och **Jevreinov** väntade faktiskt på mig och föreslog mig att arbeta med dem.

En stor del av Jevreinovs teaterår i ungdomen förlöpte i *Skrattspegeln*. Utöver att han var en ständigt flitig regissör (han gjorde där mer än hundra uppsättningar) spelades många av hans pjäser där. Jag minns särskilt väl *Fjärde väggen*, en pjäs där Jevreinov avslöjade det betingade i teaterföreställningar: på scenen står alltid tre väggar, med fönster, dörrar och så vidare. Men den fjärde väggen saknas alltid, för att inte dölja skådespelarna för publiken. I Jevreinovs pjäs gick emellertid ridån upp ? och visade en vägg. Hela handlingen fick man räkna sig till av röster som hördes genom halvöppna fönster och några få entréer av de agerande framför fönstren. Husets inre var dolt. På "*Skrattspegeln*" gick också andra pjäser av Jevreinov, som *Den eviga dansösen*, *I själens kulisser*, *Skrattets kök*, *En Colombine av idag*. De tre sistnämnda pjäserna framfördes med musikalisk beledsagning som Jevreinov själv komponerat, likaväl som en del andra pjäser. Under dessa år, i dag så avlägsna, satte man också upp pjäser av Jevreinov på andra teatrar i Petersburg: på Alexandrateatern, lilla *Suvorinteatern* (som efter

oktober 1917 döptes om till *Stora dramatiska teatern*), **Jarovskajas** teater. Alla Jevreinovs pjäser uppmärksammades inte bara för sitt innehåll utan framför allt för sina ständiga innovationer av teatern som skådespel, av gestaltningen.

*

Vad Jevreinov den gånger var ung, vital och ständigt lika spirituell! Vad lysande han improviserade på piano, lärjunge till **Rimskij-Korsakov** som han var! Det var otroligt så han med teskedar kunde knacka mot sin panna, tinningar, nacke och kindknotor så att det blev till folkvisor och operaarior! Denna i sanning besynnerliga konst gjorde sådant intryck på min far, att han bar Jevreinov (när denne framförde sitt trick under en kvällsvard, på besök hos mina föräldrar) att upprepa alla melodierna.

// (**Sammanfattning**, ej översättning) 1917 for Jevreinov till Kaukasus och bodde i Tbilisi. //Det kan nog betraktas som flykt undan bolsjevikerna, SS// 1920 skrev han till Annenkov och bad om hjälp att komma tillbaka till Petersburg utan att de sovjetiska myndigheterna lade hinder i väg. Det ordnade Annenkov. I detta brev meddelade Jevreinov också att han skrivit en stor pjäs och ville sätta upp den på någon av teatrarna i Petersburg. När han väl var tillbaka knöts han till det stora företaget att sätta upp en föreställning av *Vinterpalats stormning* på samma ställen där denna verkligen ägt rum. Den som organiserade föreställningen var den unge **Dmitrij Tiomkin** (samme Tiomkin som enare fick fyra Oscar för filmmusik och bland annat skrev musiken till **Zinnemans** *Sheriffen*, *High Noon*, och för övrigt ackompanjerade en av dottrarna till **Alexander II** i dennes morgonatiska äktenskap). ? Aktörerna och statisterna var omkring 8 000. Därutöver deltog riktiga stridsvagnar, riktiga kulsprutor och till och med kryssaren *Aurora*. Jevreinov tappade rösten efter allt hojtande till deltagarna. //

*

Strax efter hemkomsten från Kaukasus gav Jevreinov mig ett pjäsmanus för läsning: *Det allra viktigaste* ("för dem som så vill en komedi, för dem som så vill ett drama", i fyra akter). Varför gav han det till just mig? Saken var den att 1920 hade regissören **Nikolaj Petrov (Kolja Peter)**, poeten **Lev Nikulin** och jag med tillstånd från "Teateravdelningen", som leddes av **Gorkijs** hustru **M F Andrejeva**, grundat en statlig teater (allt hade redan hunnit bli "statligt"). Den hette "*Den fria komedins teater*" och vi var direktion. Teatern låg i en anspråkslös källarlokal på Italienska gatan. Källaren byggdes om enligt mina anvisningar och jag dekorerade den. Det var meningen att vår repertoar skulle bestå av föreställningar som inte visats någonstans tidigare och framför allt av enaktare med "aktuella ämnen". Jevreinov och jag var gamla vänner, och därför var jag den förste som fick pjäsen i händerna. Jag läste "*Det allra viktigaste*" samma kväll, och på morgonen gav jag Jevreinov ett positivt besked: vi skulle sätta upp pjäsen på vår teater. Jag var

mycket fångslad av pjäsen. Man kan tycka vad man vill om den pjäsen, men det går inte att förneka att den är synnerligen originell.

Det allra viktigaste påminner inte om någon annan pjäs. Dess handling är helt unik i den moderna dramatiken. Ja, inte bara handlingen, utan själva den uppfattningen som kommer till uttryck i pjäsen av vad teater är och vilken uppgift skådespelarna har. Jevreinov låter skådespelarna överge den professionella teatern och ägna sig åt att tillämpa sina färdigheter och sitt rollfack i vardagslivet. "Förste älskaren" får spela förälskad i en olycklig och ful flicka; en vacker barfotadansös får se till att en student som försökt ta livet av sig nu blir förälskad i henne; komikern får underhålla människorna och göra dem gladare där de framlever sin trista tillvaro, och så vidare. Pjäsen är framför allt djupt mänsklig. Jevreinov låter skådespelaren "vara till nytta för andra, inte på ett ytligt plan, utan i verkligheten".

"Konstens högsta uppgift", sägs det i pjäsen, är "att fylla tillvaron med sin existens, så som en blomma fyller luften med sin doft! ! Förvandla livet till konst! Komma fram till Livets konst! Har ni någonsin tänkt sådana tankar, gamla rorsmän på teaterns skepp?" Nej. De rorsmännen hade naturligtvis aldrig tänkt sådana tankar. Deras horisonter begränsades av teaterns scen, eller, i yttersta fall, av intriger i kulisserna. "Arlecchino, Pierrot, Colombine och doktorn från Bologna!" utropar Jevreinov, "vi har återuppstått mina vänner! Återuppstått på nytt! Men nu inte längre bara för teatern, utan för själva livet, tillvaron har blivit fadd utan vår peppar, salt och socker! Vi har blandats in i livets pirog som en krydda, utan vilken den inte har någon smak alls, och har givit den färg med elden hos vår kärlek, färg som hos en bakverk till helgen!.. Leve de verkliga scenkonstnärerna, som med sin konst räddar ömkliga komedier av olyckliga dilettanter!"

En pjäs, skriven för teatern och i revolt mot samma teater. En i sitt slag unik paradox. Men vad som intresserade mig ännu mer var formen för föreställningen: en parallell utveckling och sammanflätning av vardagsliv och påhittat liv, småborgerlighetens sorg och tristess jämsides med den pittoreska karnevalsstämningen i en italiensk komedi. Något sådant finner man inte hos **Tjechov** eller **Gorkij**. //Anm. Varför drar han in Gorkij? Skotts undran.//

Efter några dagar av förberedande diskussioner, hetsiga meningsutbyten som drog ut långt in på småtimmarna, tog vi itu med uppsättningen. Jevreinov vägrade kategoriskt att regissera, och den uppgiften tog **Nikolaj Petrov** på sig. Dekorationer och kostymer fick jag på min lott. Repetitionerna kom i gång med full kraft. Jevreinov höll sig undan och kom nästan aldrig till teatern. Truppen bestod huvudsakligen av unga och till största delen mycket talangfulla skådespelare. Två-tre unga skådespelerskor var påfallande vackra och graciösa, trots sina utslitna, blekta och lappade kläder och slitna filtstövlar. (Lenin hade ännu inte kommit på Nya Ekonomiska Politiken). Här måste också tilläggas att Petersburg //Anm. Han skriver inte Petrograd, SS// under samma tid upplevde våldsamma händelser: repetitionerna av *Det allra viktigaste* ägde rum samtidigt

med upproret i Kronstadt. När **Lev Nikulin**, chef för den litterära avdelningen på teatern, minns detta i sin bok *En medresenärs anteckningar* berättar att "skådespelarna sprang ut på gatan för att lyssna på kanonmullret. Det var 'Petropavlovsks' kanoner som dundrade."

*

Det mest oväntade för oss alla var att skådespelarna alldeles utmärkt klarade den del av sina roller där de föreställde skådespelare som agerade på en scen, men stötte på en hel mängd svårigheter i de delar av pjäsen där de förvandlades till skådespelare som spelade i livet. Den sortens problem var av typiskt professionell karaktär: att "spela" en roll på scenen ? till och med i de mest realistiska tonfall (som till exempel hos **Stanislavskij**) är en skådespelares omedelbara uppgift, grunden för hans skapande läggning. Att dölja "spelet", göra det osynligt, oförnimbart visade sig stå i konflikt med denna läggning. Jag minns de livliga samtal som **Nikolaj Petrov** och jag hade i denna fråga. Vi tyckte ibland att den skådespelare som spelade i livet och inte på teatern inte så mycket förvandlade liv till teater, som sig själv från skådespelare till hycklare, lögnare. Men vi insåg samtidigt, eller rättare sagt kände, att den moraliska innebörden i Jevreinovs pjäs kategoriskt uteslöt en sådan version. En gång när arbetet på *Det allra viktigaste* närmade sig generalrepetitionen frågade Jevreinov mig:

– Att till en döende säga att allt går att rätta till och att han ska överleva, är det hyckleri eller en god gärning, något ädelt? Det var som om han med den frasen hade formulerat hela sin pjäs väsen. Men trots det visade erfarenheterna från repetitionerna och de diskussioner och dispyter som ofta uppstod vid den här tiden att det finns en enorm avgrund mellan skådespelarens spel i vardagslivet, det spel som inte avgränsas från åskådaren av rampen eller andra sceniska konventioner, och förvandlandet av livet till teater (Jevreinovs idé). Närvaron av denna avgrund gjorde sig ibland så kännbar att under den ganska långa repetitionstiden fann Jevreinov det då och då nödvändigt att göra vissa ändringar i den ursprungliga texten, och en gång skrek **Nikolaj Petrov** för full hals under pågående repetition: – Kamrater! Ni är ju i alla fall i en teater! Så vände han sig till ljusteknikern: – Prochor! Slå på full ramp, fan också! Alla dessa komplikationer "höjde stämningen" hos de som deltog i uppsättningen, i synnerhet skådespelarna (framför allt hos dem som fått roller där de var skådespelare som spelade i livet).

*

Jämsides med pjäsens moraliska sida och med de svårigheter som skådespelarna gradvis överkom hade jag själv problemet med scenografin. Det "lilla rummet" i första akten, där spåkvinnan befann sig, "med dess torftiga utsmyckning, i vilken man omedelbart fäste uppmärksamheten vid tre uppstoppade djur: en uggle med lysande ögon och placerad på en ställning, en stor fladdermus som hängde från taket, och den magra svarta katten som var en tvivelaktig utsmyckning av

spåkvinnans bord", och även "de gamla stjärnkartor" som hängde på väggarna, "orakelbilderna" med zodiakens tecken, horoskop och fotografier av olika emanationer, uppenbarelser av andra och så vidare ? det rummet beredde mig inte några problem. Inte heller frånvaron av dekorationer i andra akten; inte heller den banala naturalismen i Marja Jakovlevnas pensionat i tredje akten. Men den fantastiska karnevalsförändringen av pensionatet i fjärde akten, denna apoteos av förvandlingen av liv till teater, krävde av scenografen en livlig fantasi och uppfinningsrikedom. Jevreinov kände att det var nödvändigt med snabba, ögonblickliga växlingar.

Det är orsaken till hans regionmärkningar i texten till fjärde akten: "Ljus slocknar för en sekund", "rummet fylls på nytt med ljus"? Men jag tyckte att detta sekundkorta mörker eller denna ögonblickliga återkomst av ljus var otillräckligt. Jag sökte något mer oförutsägbart, mer övertygande, mer färgstarkt. Jag grubblade hela nätter över detta problem och såg plötsligt för mig en färggrann ridå bestående av band, den föll från taket. Det vill säga, inte taket utan från de osynliga arrangemangen ovanför scenen //Anm. Annenkov använder här en fackterm, *kolosniki*, som kanske ska översättas med "scenvind", lexikon ger även "luftkulisser", SS// eftersom ett tak på scenen alltid förefallit mig vara någonting tryckande, ett hinder för publikens fantasi. Den oväntade ridån av band var i mina ögon desto mer motiverad eftersom det i denna akt flög serpentiner och konfetti i luften. De breda och sju famnar långa banden var för mig förstörade serpentiner, eller, som man säger i filmen, "ett stort plan", serpentinen "i närbild". "Ljuset slocknar i en sekund" – för mig var det inte mer än ett "tekniskt grepp" på scenen, medan ridån av band berikade skådespelet, blev en del av handlingen, som ett nytt levande, dynamiskt element.

Jag berättade för Jevreinov om min idé och han blev mycket förtjust. **Nikolaj Petrov** sa också omedelbart ja till mitt förslag. Nu återstod bara det svåraste (svåraste för mig). Det här var 1921, året för Kronstadtupproret och total fattigdom i Petersburg. Affärerna var stängda, vi sov i pålsar och filtstövlar, livnärde oss på ransonerat surrogat, men vi övergav inte konsten, vi "byggde" teatern och satte upp Jevreinovs pjäs *Det allra viktigaste*, som inte hade någonting gemensamt med marxism-leninismen. Jag engagerade min vän konstnären **Aleksandr Bozjerjanov** som "samarbetspartner" med dekoren. **Bozjerjanov** och jag gjorde allt som var möjligt, lagligt och "olagligt" ("svartabörsaffärer") för att skaffa material till min ridå. Det var desto svårare som banden måste vara av sammet och silke, och stråla i alla regnbågens färger när de reflekterade ljuset från rampen. I olika hemliga portgångar och på "illegala" marknader, där torgfolket smet åt alla håll bara en polis syntes vid horisonten, lyckades vi i alla fall, med tålmod och envishet, få ihop det material vi behövde. När vid en av de sista repetitionerna ridån för första gången äntligen föll ner från scenvinden flög de brokiga banden som en virvelvind åt alla håll ? till höger och till vänster, in i scenen och ut över de första bänkraderna. Sedan lugnade sig banden och bildade en böljande randig vägg. Sakta började sedan skådespelarna uppenbara sig genom ridån, än här, än där, på

avantscenen, för att på nytt glida bak genom banden. – Håhå! .. Oh la la"..
Välkomna!.. Pingla, bjällror!".. Blomma, blommor!.. Gläd dig åt våren, evigt unga
hjärta!.. Ring, klockor!.. Sol ? triumfera!.. Dansa, stjärnor!.. Hela scenen böljade i
detta hav av band. Den förälskade flickan kastade en serpentin på Pierrot, "och
fängslade honom kärleksfullt med flyktiga bojar"? Serpentina lindade ihop sig
med bandet? Jevreinovs pjäs gjorde enorm succé. Publiken inte bara applåderade,
man stampade i golvet med kängor och filtstövlar, ropade gång på gång in
författaren och alla deltagarna i uppsättningen. Inte nog med det: när på
"premiären" //Anm. jag vet inte varför Annenkov sätter ordet inom citationstecken,
SS.//

Regissören (alltså en av skådespelarna i pjäsen, inte **Petrov**) vid den sista repliken
tänder en bengalisk eld och ropar till alla skådespelarna omkring honom, och
naturligtvis även till publiken: _ Mitt herrskap, allmän dans!.. Musik! Spela upp!..
Skratta! ? så hände något otroligt: många åskådare rusade upp från sina platser till
scenen och gav sig i en ohejdbar impuls in i dansen med skådespelarna i dessas
kostymer ? harlekiner, colombiner, romerska senatorer, markiser? **Aleksandr
Belenson** beskriver i sin bok "*Konstgjort liv*" (Petersburg 1921) i artikeln "*Det
allra viktigaste*" om 'Det allra viktigaste' stämningen bland publiken som just sett
den första föreställningen av denna pjäs.

Två åskådare: " – Det var inget dumt slut på fjärde akten, avslutningen med en
hämförd Schumannartad karneval. Placeringen av grupperna, tempot i rörelserna
understryker det fantastiska i författarens avsikter, som annars var dolt bakom
överflödet av vardagsdetaljer. – Men i alla fall, om man tar bort **Annenkovs** dekor
från föreställningen, om så bara ridån av banden som med sin oväntade
uppenbarelse förvandlade det fattiga pensionatsrummet till en magisk sal, om man
tar bort kostymerna från de fyra välkända figurerna, bland vilka vi hade
Colombines fantasifulla kostym som påminde om en sagoblomma, och? – Varför
skulle man ta bort! Regissören och konstnären som kombinerat sin lysande konst ,
utan att ta tillflykt till enkla trick, har skapat ett teaterskådespel som inte kan annat
än förverkliga författarens monstruöst originella idé?"

Min ridå med hängande band upprepades senare i en del utländska uppsättningar
av *Det allra viktigaste*. **N. Petrov** har skrivit om vår uppsättning av denna pjäs
("50 och 500"): "Efter tredje akten var applåderna ovationsartade och vi ropades in
tjugo gånger om inte mer. Uppsättningen gick mer än hundra gånger under en
säsong, vilket naturligtvis hade sina konsekvenser för teaterns repertoar. Vi förstod
inte då att '*Det allra viktigaste*', som var en sällsynt skarp kontrast till enaktarna
med satirisk inriktning och dagsaktuella ämnen //Anm. och som annars dominerade
repertoaren, SS// uttryckte en helt annan ideologi än den som var teaterns program.
Succén för pjäsen hade sin bakgrund i att den var suveränt utformad och spelades
mycket väl, medan de programinriktade enaktarna mycket snabbt försvann från
repertoaren och ofta inte nådde målet på grund av sin renskalade tendens och låga
konstnärliga halt."

Nikolaj Jevreinov själv skriver: "För ett barn är livets mening lek. För en vilde är livets mening också lek. Vet vi någon annan mening med livet, vi, icke troende, desillusionerade inte bara när det gäller betydelsen av etiska och vetenskapliga värden, utan också utan illusioner om skepsisen själv? Vi kan bara berätta sagor för varandra; roa, skrämna eller entusiasmera med masker som vi tänkt ut; förvandla kraft, kunskap, kärlek och hat till en scenisk föreställning, där allt är bra som är skådespellikt, fullt av intrig, vackert och musikaliskt, och som får oss att glömma den dörr utanför vilken det inte längre finns någon teater, någon saga, ingen värld som vi råar över, vi och vår vilja som ständigt leker därför att så lyster oss att leka"

Den första föreställningen av *Det allra viktigaste* ägde rum i Petersburg den 20 februari 1921 på "*Fria komedins teater*". Trodde någonsin vi då, **Petrov** och jag, när vi satte upp denna pjäs i det snöhöljda, istäckta Petersburg, att den skulle gå över hela världen, spelas i tjugosex länder? //Anm. Boken där detta står att läsa är alltså utgiven 1966.// I Frankrike döptes *Det allra viktigaste* om till *Lyckans komedi*, en titel som blivit den gängse utomlands. //Anm. Pjäsen har spelats en gång tidigare i Sverige, för femtio år sedan av Parkteatern i Stockholm, i kraftigt bearbetat skick och med titeln *Lyckans komedi*.//

Bok- och tidskriftsanmälningar

Rysk kärlek till Sverige

Vsemirnoje slovo

Nr. 15, 2002, S:t Petersburg

Den förnämliga ryska kulturtidskriften *Vsemirnoje slovo* har internationell inriktning (med tjecken **Antonin Liehm** som biträdande redaktör) och ger gärna ut temanummer. För ett tag sedan kom en 140-siding om Sverige och svensk-ryska kulturförbindelser. Jag har inte sett den omnämnd någonstans och vill gärna till Bulletinens läsare förmedla något av det fullmatade innehållet.

Här publiceras nyöversatta dikter av **Tomas Tranströmer**, nyöversatt prosa av **Kerstin Ekman** och **Lars Andersson** och nytolkningar av **Strindberg**.

Ljudmila Gluchova och **Olga Libova** skriver sammanfattande om svensk litteratur på ryska bibliotek, om ryssars svenska läsvanor. Vi vet alla att den ryska intelligentsian drogs intensivt mot Skandinavien för hundra år sedan. **Strindberg** och **Selma Lagerlöf** gavs ut flera gånger om i samlad form. "Han är vår, vår egen", deklarerade **Andrej Belyj** -

och **Tjechov** och **Blok** fantiserade om att göra besök hos den store. Det som inte minst fascinerar är bredden i introduktionen av svenska författare den gången. **Gustaf af Geijerstam**, för att ta ett exempel, gavs ut i osannolika 35 volymer. Ännu på 20-talet introducerades nya svenska författare – t ex **Frank Heller** av **Osip Mandelstam**(tyvärr var det nog bara en namne). Sedan blev det stopp, Selma Lagerlöf kunde efterhand avfärdas som en samhällsfarlig reaktionär.

Idag kommer **Frank Heller** glädjande nog tillbaka på den ryska bokmarknaden. Intresset är åter stort för det svenska. Det är som om cirkeln – om man får hårdra lite – håller på att slutas. Tänk att för bara för bara 20 år sedan var det **Sven Wernström** och **Arvid Rundberg** som fick representera den svenska litteraturen i Moskva!

Om hur Strindberg spelades på ryska scener för hundra år sedan och om hur han efter Sovjetunionens fall har kommit tillbaka berättar teatervetarna **Faina Zolotarevskaja** och **Tatiana Sjach-Azizova**. Återkomsten beseglades slutgiltigt med det stort uppslagna 150-årsfirandet av Strindbergs födelse 1999. Om ett drygt år avser Ryska Humanistiska Universitetet i Moskva att hålla ett symposium på temat "Tjechov-Strindberg-Ibsen", med internationellt deltagande. Ryssar talar idag om sitt behov av Strindberg, en pjäs som "*Dödsdansen*" (som gick upp i Moskva vid millennieskiftet) sägs gripa rakt in i det ryska nuet.

En speciell avdelning i numret behandlar Nobeltemat ur rysk synvinkel. **Abram Bloch**, till yrket geolog, gav för två år sedan ut en mäktig dokumentation, framför allt byggd på arkivforskning, med titeln "*Sovjetunionen i ljuset av Nobelpriset*". Den borde nog hetat "Ryssland i ljuset av Nobelpriset" för den tog också upp sen tsartid, omständigheterna kring **Pavlovs** pris och **Tolstojs** icke-pris. Det senare temat utvecklar Bloch här i en artikel om de många uteblivna ryska prisen. Han vittnar om vilken enorm betydelse Nobelpriset alltid har tillmätts i Ryssland. När sovjetiska UD 1947 fick vetskap om att Svenska Akademien beställt böcker av (den 1938 avrättade men ännu inte officiellt dödförklarade) **Boris Pilnjak** för sitt Nobelbibliotek greps man av stora skälvan och beordrade sina diplomater att vidta "alla mått för att hindra att Pilnjak kandiderar och tillerkänns priset". Och när bibliotekarien och litteraturvetaren **Erik Mesterton** i ett par omgångar i början på 60-talet besökte Leningrad och försiktigt förhörde sig hos **Anna Achmatova** om hur hon skulle ställa sig till ett pris fylldes hon av desperata förhoppningar och skrev en kärlekssonett till "sändebudet från Norden".

Själv ger jag kompletterande information i form av emigrantförfattaren **Ivan Sjmeljovs** brevväxling med Selma Lagerlöf med kommentarer. Sjmeljov försökte kring 1930 på alla sätt bearbeta Lagerlöf för att hon skulle lansera honom och göra honom till den förste ryske Nobelpristagaren i litteratur. Det gick inte så bra, och Sjmeljov svarade med bitterhet. Det märkliga är att han borta i Paris höll sig så välinformerad om läget inom Akademien och vilka som framför allt borde smörjas.

Boris Frezinskij reder ut **Ilja Ehrenburgs** och **Alexandra Kollontajs** "kärleksförhållanden" med Sverige. I Ehrenburgs fall var det fråga om en mycket konkret relation med **Hjalmar Mehrs** hustru **Liselotte**. De träffades i samband med det Sovjetregisserade fredsjippet i Stockholm 1950 (som gav upphov till den s k Stockholmsappellen) och återsågs sedan regelbundet flera gånger per år på olika platser i Europa fram till Ehrenburgs död 1967. Ehrenburg höll sig under olika perioder med olika älskarinnor i väst; det framgår här att hans flitiga resande framför allt betingades av hans behov av sina kvinnor, inte av politiska uppgifter och reportageuppdrag. Men ingen betydde så mycket för honom som Liselotte Mehr. Häromåret publicerades hans kärleksdikter till henne i Ryssland – kanske vore de förtjänta av att översättas till svenska. Ambassadrisen Kollontaj hade Sverige som ett slags asyl undan terrorhelvetet i sitt hemland. Av nyframtagna brev framgår än tydligare än tidigare att hon mot 30-talets slut var totalt illusionslös och brottades med djupa depressioner – som kurerades på svenska sanatorier.

En av de märkligaste människor jag mött (på 70-talet i Leningrad) var poeten och översättaren **Sergej Petrov** (1911-1988). Han kom undan terrorn med ett år i fängelse och tre decennier i förvisning, ett nästan lyckligt poetöde i **Stalins** Sovjetunionen, skriver **Valerij Sjubinskij**. Någonstans i en boklåda hade han tidigt hittat två svenska Bellmanvolymerna från 1889. Han hade fastnat för några rader i Fredmans 42:a epistel: "Stäng till fönstren, tänd på brasan –/ som i Kasan/ är det kallt." Han kom själv från Kazan och hans intresse var väckt. Han började lära sig svenska passivt via lexika – och såg så till att, i förvisningens ensamhet, förryska **Bellman**. Petrov skiljer sig från andra ryska Bellmanöversättare genom att han tar sig så stora friheter – och frågan är om inte just detta gör honom till den främste bland dem. Han vill fånga Bellmandiktens väsen, inte dess yttre form. Han var, som jag minns det, fullständigt oberörd av sin sovjetiska omgivning och ganska så ointresserad av den gutenbergska uppfinningen. Han satt där och tolkade **Rilke** och **Bellman** och skrev en egen mycket originell metafysisk poesi som han inte hade en chans att få ut. Olika dikter nedtecknades med olika färgpennor, en dikt var "röd" och en annan "blå". Ibland presterade han lustiga små verser på kuriös 1700-talssvenska. Han talade om Sverige som sitt andliga hemland. Nu upplever han en liten renässans och Valerij Sjubinskij utnämner honom högtidligt till en rysk Eliot.

Maksim Gorkijs och **Ellen Keys** vänskap ringas in av **Konstantin Azadovskij**. När Gorkij drabbades av en förtalskampanj i USA 1906 därför att han reste runt med en kvinna som inte var hans lagvigda hustru stod **Ellen Key** upp till hans försvar, i ett häftigt angrepp på den amerikanska puritanismen som för säkerhets skull publicerades samtidigt i Dagens Nyheter och danska Politiken. Snart möttes de två på Capri. De kom utomordentligt bra överens – men Gorkij som nu gav ut romanen "*En mor*" om den revolutionärt totalengagerade proletärmodern fann förstås Keys kult av mor och barn minimalistiskt liberal och sammanfattade sina intryck med orden: "En härlig gumma – men oj så naiv."

Detta var några axplock. Det finns mycket mer att hämta i numret. **Bengt Jangfeldt** bidrar med ett kapitel ur sin Augustprisbelönta bok om svenskarna i St. Petersburg. Den lovande ryske historikern **Adrian Selin** gräver i det svenska Novgorodarkivet. Hans mer etablerade kollega **Vadim Roginskij** skriver om **Alexander I** och **Karl XIV Johan**. **Aleksandr Tjepurov** kommenterar dramatikern **Katarina II**, med särskild blick för de svenska konnotationerna i hennes pjäser. **Natalija Tolstaja** presenterar **Edith Södergran** ur rysk synvinkel. Osv, osv.

Det samlade intrycket av numret är nog detta: det finns en – ibland nästan oresonlig – rysk kärlek till Sverige. Hur besvarar vi den?

Magnus Ljunggren

Magnus.Ljunggren@slav.gu.se

En god mor eller en god soldat

Mothers and Soldiers: Gender, Citizenship, and Civil Society in Contemporary Russia

Amy Caiazza

New York and London: Routledge, 2002. ISBN: 0-415-93177-0. 192 pp.

Denna bok, som behandlar problematiken runt civilsamhället i dagens Ryssland, väntade jag med spänning på att få läsa. Boken bygger på ett rikt empiriskt material som insamlats genom deltagande observationer, intervjuer, dokumentstudier, läsning av artiklar i massmedia, etc. **Amy Caiazza** har studerat hur fyra frivilliga organisationer i Moskva har agerat för att påverka politiken inom två områden – familjen och militärreformen – under åren 1993-1997.

Organisationerna hon studerat är det nya politiska partiet *Kvinnor av Ryssland* (KR) som bildades 1993, *Centrum för Gender Studier i Moskva* (CGSM), *Soldatmödrarnas Kommitté* (SK) och *Radikala Antimilitära Associationen* (RAA). Eftersom både nya politiska institutioner och medborgares sätt att bilda intresseorganisationer måste byggas upp på nytt i Ryssland efter Sovjets upplösning, utmärktes nittiotalet av en intensiv debatt – även om för det mesta skedde implicit – om vad det innebär att vara en god medborgare, om vilka rättigheter och plikter man har som medborgare i det nya ryska samhället. Hur dessa frågor besvaras och varför rättigheter och plikter brukar definieras i Ryssland på olika sätt för kvinnor och män blev en viktig utgångspunkt för aktivisterna.

Orsakerna till aktivisternas framgångar och misslyckanden i sina försök att påverka beslutsfattarprocesser å sina väljares vägnar undersöks utifrån både den

institutionella och ideologiska kontexten. Aktivisternas möjligheter inom politiken begränsades av de föga demokratiska institutionerna, ett svagt parlament och en avsaknad av strukturer för kontroll över presidentens och byråkratins makt. Korruption, en underutvecklad laglig grund för frivilliga organisationer, allmänhetens skepsis och bristande tilltro till politiskt deltagande kompletterar denna dystra bild av strukturella begränsningar. Desto mera vikt lades av aktivisterna vid de ideologiska resurserna. De olika organisationernas taktik i förhållande till utbredda uppfattningar om könsroller och medborgarskap var centrala för organisationernas förmåga att bli hörda.

I Sovjet inpräntades föreställningar om att kvinnans huvudsakliga medborgarroll är att föda och uppfostra lojala medborgare och att mannens roll är att gå ut i kriget och offra sitt liv för sitt fosterland. Dessa traditionella uppfattningar om kvinnas modersroll användes av vissa aktivisterna (KR och SK) med framgång som en resurs i deras politiska strider, medan andra (CGSM) betonade för Ryssland mer innovativa idéer om individualistisk feminism eller inte överhuvudtaget refererade till könsroller (RAA). Amy Caiazza skiljer mellan organisationernas kortsiktiga och långsiktiga framgångar. Ett exempel på hur vanskligt det kan vara att försöka manövrera mellan mer traditionella och moderna uppfattningar om kvinnans roll är bakgrunden till KR:s, som det skulle visa sig, tillfälliga framgång under valkampanjen till Duman 1993. Partiet fick många röster tack vare ett bra gensvar från breda grupper av kvinnor som i första hand associerade sig själva med sin familj och sitt moderskap. Dessvärre förminskades partiets betydelse i Duman av de manliga ledamöterna utifrån samma traditionella uppfattningar. Resultatet blev att trots sina värdefulla insatser förlorade partiet i nästa parlamentsval 1995.

CGSM, som till skillnad från KR byggde ett nätverk med västerländska feminister, förespråkade för Ryssland nya idéer om könsjämlighet och jämställdhet. Trots att dessa idéer fick ringa stöd i Dumas *Kommitté för Kvinnor, Familj och Ungdom* kunde aktivisterna tack vare sin professionalism påverka de officiella dokumentens språk, bygga förtroendefulla relationer och vinna respekt från några ledamöter. Detta kan på sikt löna sig i mycket högre grad än de mer omedelbara resultaten, menar Amy Caiazza.

SM är en av de mest framgångsrika organisationer vad gällande stöd från och popularitet bland gräsrotterna. I likhet med en annan mindre känd organisation, RAA, åtog sig aktivisterna i SM en svår uppgift att försöka påverka de politiska besluten inom ett så stängt område som den ryska armén. På grund av de undermåliga förhållandena i armén och ett allt mindre populärt krig i Tjetjenien, ökade antalen unga män som vägrade att göra militärtjänst. Aktivister inom SM speglade dessa utbredda inställningar och drev målmedvetet linjen för en övergång till en professionell armé och för lagstiftning som skulle göra det möjligt att göra alternativ militärtjänst. Eftersom SM på ett skickligt strategiskt sätt kunde politisera den moderliga instinkten och den i Ryssland högt respektfulla bilden av en god mor, uppnådde organisationen många framgångar. Men även i detta fall

slog de traditionella bilderna tillbaka som en bumerang mot aktivisterna bland soldatmödrarna, som i nedsättande ordalag kunde ses som "naiva kvinnor" eller beskyllas för "avsaknad av patriotism". RAA valde att inte förknippa sin kamp för militära reformer med det "manliga medvetandet", vilket enligt Amy Caiazza kan förklara att trots sitt breda internationella nätverk och stora stöd brottades denna organisation med lågt deltagande och svårigheter att vinna en position inom den politiska arenan.

Avslutningsvis vill jag understryka att boken inte endast är en unik och rik källa till dagens ryska politik sett inifrån med en detaljerad analys av gräsrotsaktivisternas taktik och ideologier. Den inbjuder dessutom till en fördjupad debatt om gräsrotspolitik och civilsamhälle i Ryssland. Till exempel påpekar Amy Caiazza i sina slutsatser vikten av att ha ett brett perspektiv i fråga om könsrollsideologier som politiska resurser, och att man även bör inkludera en bredare skala av organisationer som fokuserar på könsroller i analysen. Jag menar också att boken inbjuder till en fortsatt debatt om hur våra ideologiska ramar som ofta bottnar i de klassiska västerländska liberal-individualistiska ideologier lämpar sig för förståelse av politiken i dagens samhälle.

Zaira Jagudina

Zaira.Jagudina@sociology.gu.se

PS. För enkelhetens skull har jag översatt till svenska de engelska förkortningarna på organisationernas namn som författarinnan har i boken.

Förlåtande och generöst för ett fritt Baltikum

Ett liv för Baltikum

Andres Kung

Timbro, Stockholm, 2002

Som utlovats kommer här recensionen av Andres Kungs memoarer. Den har tidigare publicerats i *Sundsvalls Tidning*, den 19 november 2002, och har skrivits av *Kjell Albin Abrahamson*. Andres Kung dog i december 2002. Bulletinens redaktör sörjer och saknar en trogen skribent. Den 4 december skickade han mig recensionen, åtföljt av följande meddelande.

Såg att Du nämnde mina memoarer och att Du nämnde att de skulle recenseras i nästa nummer. Innebär det att Du eller någon annan redan har skrivit om dem eller i alla fall att Du har bestämt recensent. Om inte så sänder jag separat för din kännedom Kjell-Albin Abrahamsons anmälan som i mitt tycke är den roligaste

hittills. /.../Det finns fler som är lika positiva eller ännu mer, men den är – som så ofta – samtidigt mycket humoristisk på ett sätt som jag gillar mycket.

Mvh

AK

*

I början av 1970-talet besökte en ung föredragshållare Utrikespolitiska föreningen i Karlstad där han fick frågan när Estland, Lettland och Litauen igen blir fria stater? "Det dröjer. Det blir nog inte förrän i början av 1990-talet." Den inslagna profetian angavs av **Andres Küng**, svensk journalist och författare född av estniska föräldrar och mannen som mer än någon annan förkroppsligar arbetet för Baltikums frihet. Han har aldrig tvivlat på att de baltiska republikerna en dag skulle kunna frigöra sig från det sovjetiska förtrycket. Eller som han skriver i sin sympatiska bok *Ett liv för Baltikum*: "Jag tycker bara att livet är lättare att leva, om man försöker vara optimist."

Att vara optimist kräver emellertid ett hårt och medvetet arbete. Küng har i årtionden skrivit böcker - min favorit *Vindens barn: om medlöpare förr och nu* (1983) – artiklar, gjort radio och tv-program, talat och propagerat för ett fritt Baltikum. Han har hunnit med mer som enskild person än vad informationskontor, tankesmedjor och massmediekoncerner hinner åstadkomma tillsammans. Han har mötts av milt överseende, ryggdunkar i det fördolda eller aggressiva angrepp. Trots att Sverige och svenskars attityd mot balterna i årtionden präglades av tystnad och svek, kämpade Küng oförtrutet vidare. När Küng nu ger ut sina journalistiska memoarer kunde det lätt bli en katalog över bitterhet och oförrätter. En av de mest häpnadsväckande intrycken efter att ha läst och njutit av boken är just hur generös och förlåtande Küng är. Ett liv för Baltikum är en bok som skulle kunna innehålla hinkar av bitterhet men där finns bara ett par fingerborgar.

Vem kan känna annat än bitterhet mot den typiskt svenska halvtidshumanismen att bekymra sig för nazismens men inte kommunismens offer. Visst blir svenska rödgardister och sovjetslickare påmindas om sitt svekfulla och krypande agerande, men det finns inget av skadeglädje eller hurra-vad-jag-är-bra över skildringarna. Bara vemod. Påläst som han är vänder Küng upp och ner på många föreställningar. Det var inte utrikesministern **Christian Günther** utan s-ikoner som **Ernst Wigforss** och **Gunnar Myrdal** som var mest pådrivande i den tragiska baltutlämningen, en av de största skamfläckarna i Sveriges moderna historia. Küng erkänner att han hade kunnat bli socialdemokrat (i likhet med föräldrarna) men socialdemokraternas svek mot balterna gjorde Küng till liberal. Först som 25-åring besökte Küng för första gången sitt andra hemland, hans mor är övertygad om att sonen kommer att råka illa ut och tar i förtvivlan sitt liv. Efter det första besöket förbjuder de sovjetiska myndigheterna Küng i arton års tid att resa tillbaka. Det leder till ännu fler böcker, artiklar och föreläsningar. Allt fler svenskar börjar att

lyssna, men inte alla förstår: Kampen gäller inte balter mot ryssar utan demokrater mot diktaturens kreatur. Men **Olof Palme** tiger, trots sina baltiska familjeband.

Jag har inte på år läst en så spännande och upplysande bok som *Ett liv för Baltikum*, en bok som jag önskar många läsare eftersom den i ett nötskal skildrar svensk efterkrigshistoria och kryperiet för Sovjetunionen. Och jag insisterar att boken blir obligatorisk kurslitteratur på alla skolor som sysslar med journalistutbildning. Hos Kung finns nämligen det som annars är två skriande bristvaror inom journalistiken: civilkurage och självständigt tänkande. Jag skulle också vilja att några personer skulle tvingas bära Kungs bok i ett snöre om halsen för att ständigt och jämt kunna läsa sig kloka: **Sten Andersson, Bo-Inge Andersson, Gunnar Fredriksson, P O Enquist, Maj Wechselman** för att nu ta några ur högen.

Nu när de baltiska republikerna är fria sedan 1991 är väl ändå Andres Kungs alla drömmar uppfyllda? Nej, inte riktigt. En dröm återstår – att Sandvikens IF vinner Champions League. Det låter hopplöst, ja nästan löjligt. Å andra sidan, det gjorde också länge slagordet: Ett fritt Baltikum.

Socialt kapital och demokratisering i Polen och Ukraina

Social Capital and Democratisation. Roots of Trust in Post-Communist Poland and Ukraine

Mikael Sandberg och Martin Åberg
Ashgate 2003, ISBN 0 7546 1936 2

Att livligt föreningsliv skapar fungerande institutioner och i förlängningen tillväxt är den tes som Harvardprofessorn **Robert Putnam** blev känd för då han 1993 publicerade *Making Democracy Work* ("Den fungerande demokratin"). Boken grundade sig på studier av reformerna av demokratiska institutioner i Italien under 1970-talet och deras olika effekter i olika regioner. Eftersom mönstren för föreningsliv och tillväxt delar Italien i nord och syd, hävdade Putnam också att de historiska rötterna till bägge kan ligga så långt tillbaka som i medeltiden. Inte bara det att civilsamhällets organisationsliv grundades i medeltidens sociala liv, även institutioners funktion och t.o.m. tillväxt århundraden senare påverkas av detta, var hans kontroversiella resultat.

För en öststatsforskare är naturligtvis följdfrågan om de post-kommunistiska institutionernas har förmåga att ge demokrati och välstånd på samma sätt som de har gjort det i det "gamla" Västeuropa, eller om historiska arv är svåra att

övervinna. Och med institutioner menar vi i huvudsak ”spelregler” i ekonomihistorikern **Douglass Norths** efterföljd, men i dagligt tal också ofta ”aktörer”, såsom regering, parlament, polisen, domstolarna, osv. Frågan är naturligtvis ännu för tidigt väckt. Ganska turbulenta institutionella tillväxtprocesser och ändringar kan inte med statistisk säkerhet relateras till speciella ekonomiska tillväxtsiffror eller statistisk över institutioners funktions sätt såsom var fallet i Italien ett par decennier efter reformerna där. Däremot kan vi redan studera hur socialt och politiskt kapital, alltså deltagande i föreningsliv, tillit till andra medborgare och till politiken och politikerna, hänger samman statistiskt på individ-, region- och nationella nivåer.

I sökandet efter fall som likt Italien har dramatiska historiskt rotade skillnader föll i det forskningsprojekt som **Martin Åberg** initierade ljuset på Polen och Ukraina. Dessa länders historiska gränser har skiftat genom århundradena och erbjuder därför goda testmöjligheter för post-kommunistiska följdfrågor till Putnams resultat. Inte nog med att Polen och Ukraina har ett stort antal gränsförskjutningar, som gör det möjligt att se historiska faktorer betydelse för exempelvis socialt och politiskt kapital idag. Dessutom går den genom **Huntington** så kända - eller okända - och religionshistoriska ”civilisationskonfrontationen” (*”Clash of Civilizations”*) dem emellan, dvs. mellan det katolska och protestantiska väst och det ortodoxa och muslimska öst. Testmöjligheterna är således överdådiga i öst, både för uppföljning av Putnam och för granskning av Huntingtons teser.

I vår granskning som i vår utkommer under titeln *Social Capital and Democratisation. Roots of Trust in Post-Communist Poland and Ukraine* (Ashgate 2003, ISBN 0 7546 1936 2), går vi (Martin Åberg och Mikael Sandberg) igenom kritiska aspekter av framväxt av socialt kapital och tillit till nya institutioner, både historiskt och statsvetenskapligt, från individuell och lokal nivå, med fallstudier av Wrocław och L’viv, och vidare i analysen av regionala och nationella skillnader.

Som en av författarna vill jag bara nämna några resultat som är intressanta ur just Huntingtons religionshistoriska perspektiv. I genomgångar av material från *surveyer* finner vi vissa samband mellan individers bakgrundsfaktorer och socialt kapital i form av föreningsstillhörighet och tillit till medmänniskor. På motsvarande sätt kan man spåra vissa effekter av t.ex. partitillhörighet och tillit till det politiska systemet, dess nya demokratiska institutioner eller dess ledare.

Men de dramatiska sambanden infinner sig inte förrän man studerar socialt och politiskt kapital i samspel med politisk kultur väster och öster om Huntingtons civilisationsgräns. Ställer man frågan ”Tycker ni det är bra med starka ledare?” till ett urval av medborgare i Europas länder svarar i genomsnitt dubbelt så många jakande i öst (ca 60 procent) jämfört med dem i väst (ca 30 procent). Öst är alltså mätbart och mycket mer politiskt-kulturellt auktoritärt än väst. Det visar sig att i öst – till vilket Ukraina hör – skapas förutsättningar för tillit till andra medborgare först när tillit till den politiska ledningen föreligger. Stark ledning som ger tillit

behövs alltså i Huntingtons öst för att folk skall lita på varandra, kan man hårdra det. I väst – till vilket Polen hör enligt Huntingtons uppdelning – är det inte så. Tillit till medmänniskor föreligger självständigt och är mer oberoende av tillit till ledare, politiken och institutioner.

Slutsatsen är att den mer auktoritära politiska kulturen i öst alltså tycks ge en medborgerlig tillit till stor del villkorad av om man litar just på den starka ledning som för tillfället finns. Därmed blir starka ledare också mer betydelsefulla i öst för hur de nya ”demokratiska” institutionerna fungerar och vilka förutsättningar de i sin tur eventuellt skapar för tillväxt än vad som är fallet i väst.

Mikael Sandberg
miksand@algonet.se

Öppnar för vidare forskning

Ludvig Nobel: ”Petroleum har en lysande framtid”. En historia om eldfängd olja och revolution i Baku.

Brita Åsbrink

W&W. Värnamo, 2001. (287 s).

Om det på många sätt storslagna ryska oljeföretag som **Alfred Nobels** två äldre bröder **Robert** och **Ludvig** grundade på oljefälten vid Baku år 1876 och som, med Ludvig och senare hans äldste son Emanuel i ledningen, kunde hävda sig under oavbruten tillväxt i den internationella oljemarknadens absoluta elitklass tills det efter 44 år slukades av sovjetstaten – om detta svenska pionjärföretag, med viss överdrift kallat "industriimperium", har frilansskribenten **Brita Åsbrink** sammanställt en monografi av social-och ekonomihistoriskt såväl som personhistoriskt intresse.

Den är sakrik, lättläst i stil och redigering och generöst illustrerad med ett säkert i många fall unikt historiskt bildmaterial. Den svenska litteraturen om Nobelbrödernas Naftabolag, *Tovarisjtjestvo Bratiev Nobel*, är inte omfattande, vare sig den samtida eller den nutida. För 1800-talets europeiska resenärer låg Baku verkligen inte vid allfarvägarna och det kulturella avståndet var än större. I tidens företagskultur ingick inte att ge oombedd information till allmänheten, snarare var sekretess huvudregeln. För Naftabolagets del gick mycken dokumentation förlorad när sovjetmakten tog över; annat förstördes så sent som under finska vinterkriget genom att familjen Nobels sommarhus på karelska näset blev sprängt.

Ändå har Åsbrink lyckats att ur bevarade samlingar, inte minst men inte enbart Nobelfamiljens arkiv, få tillgång till brev, dagböcker, memoarer och bilder i en

omfattning som gjort det möjligt för henne att låta företaget och dess ofta dramatiska kamp för tillvaron framträda på ett levande och verklighetsnära sätt. Åsbrink återberättar nämligen här det mesta av historien om det stora oljeföretaget genom att så ofta som möjligt sätta an belysningen inifrån, via ledande och andra agerande personers fortlöpande berättelser, intryck och ställningstaganden, i brev eller annan form, och därvid avskilja ofrånkomliga miljö-och tidsbilder – ofta av stort intresse i sin egen rätt - som inlagor med avvikande typografi. Redan med detta elegant genomförda rörliga grepp skiljer sig hennes företagshistorik från det vanliga – möjligen dock någon gång till men för kronologi och överblick. Sakregister saknas.

Tidiga skildringar av Naftabolaget har inte sällan utmärkts av motsatsen: ett statiskt betraktande utifrån av ett i sig fängslande sceneri. Man har fascinerats av skogen av borrhörn och de under artesiskt tryck från borrhålen högt sprutande oljefontänerna, som t o m tar eld ibland; man har imponerats av företagets vidsträckta infrastruktur för distribution och mellanlagring av oljeprodukterna i bulk (i stället för på äldre vis i fat eller andra styckenheter): rörledningarna, tågsätten av tankvagnar, cisterndepåerna, de ångdrivna och senare dieseldrivna flodpråmarna och tankfartygen – allt principiellt nytt för sin tid i Ryssland i teknik och storskalighet.

Ett typexempel på sådan ”turistisk” konception av Naftabolaget - med en tillsats av naturvetarskärpa - gav den vid förra seklets början mycket läste **Sven Hedin**, när han som en av de första delgav den läsande svenska allmänheten sin bild av företaget efter en tids vistelse i Baku 1885 (han hade som nybakad student varit informator åt en skolpojke, son till en av bolagets ingenjörer). Denna hans översiktsvy över Nobelföretaget med dess tekniska resurser och anläggningar återfinns i reseboken *Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien* (1887 kap.3). I bearbetad form återkom skildringen i *Från pol till pol* (1911:I) – nu med en patriotisk fanfar i rubriken: Ett svenskt storverk i Balakani.

Liknande stilisering av bilden återfinns hos andra samtida, till exempel vapenhandlaren **Gustaf Roos**, som under pseudonymen Topchi givit en snabbskiss av företaget i boken *À travers l'Orient et l'Occident* (SPb1888). Efter Nobelbolagets undergång har andra koncept för att skildra det anmält sig, särskilt sådana med personhistorisk inriktning. Bolagets under lång tid främste tekniska chef och företagsledare på plats i Baku, sedermera generalkonsuln **Wilhelm Hagelin**, lät 1935 författarinnan **Ida Bäckmann** publicera utdrag av sina mycket marknära memoarer, *Från filare till storindustriell*, som givetvis redovisas bland Åsbrinks textkällor. Här kommer den för Bakuföretaget utmärkande tekniska framåtandan, sinnet för både tekniskt och ekonomiskt djärva innovationer, till sin rätt i livfull avfattning.

Däremot tillfördes berättelsen om Bakuföretaget intet nytt genom Sven Hedins minnesporträtt av Ludvig Nobel i *Stormän och kungar* (1950), där han förutom

egna ungdomsintryck i huvudsak lutar sig mot en skildring från 1884 av den engelske journalisten **Charles Marvin**: *Baku, the Petrolia of Europe*. Att litteraturen i ämnet varit tunnsådd under åren bestyrks fö av att Marvins arbete citeras i ännu en 1950-talstext: ”Bröderna Nobel och oljan i Baku” av **Olov Gunnarsson** i hans tillsammans med **J.Gunnar Andersson** (”Kina-Gunnar”) utgivna *Svenska öden i fjärran land* (1957), där liksom hos Hedin det storsvenska hör till: ”Var för sig och tillsammans skänkte de /Robert, Ludvig och Alfred/ ovanskelig glans över det svenska namnet”.

Brita Åsbrinks bok är däremot, det bör sägas i detta sammanhang, välgörande fri från svensk nationell yvighet av det slag som ämnet Nobels i Baku ofta har utlöst. Under 1950-talet blev till slut behovet av en mer uttömmande företagshistorik på personhistorisk grund tillgodosett, och det ur förnämsta källa, när **Marta Nobel-Oleinikoff** – Ludvigs dotter i andra giftet – efter mångårig möda efter alla förluster av dokumentation kunde slutföra sitt arbete *Ludvig Nobel och hans verk* (1952) – givetvis en av Brita Åsbrinks huvudkällor. Historien om Nobelföretaget i Baku skulle emellertid få vänta ytterligare nära 25 år på sin första autonoma monografi med företagsekonomisk inriktning på akademisk nivå: *The Russian Rockefellers. The Saga of the Nobel Family and the Russian Oil Industry* (Stanford 1976). Författaren var en av Rysslandsforskarna i Harvard, dr. **Robert W.Tolf**. Till detta gedigna verks förtjänster hör att Nobelföretaget och dess obestridda ledarställning skildras som en funktion av inte endast personliga insatser utan också hela den kommersiella och finansiella miljön: inte minst företagets omedelbara och kritiska beroende av oljeprodukternas marknader, först den inhemska ryska men snart också den internationella (genom bygget av järnväg och pipeline till Svarta havet), och därmed även pressen av utländsk konkurrens, främst från amerikanska, franska och engelsk-holländska oljeintressen.

Tolfs arbete tillkom på sin tid under medverkan av den 1988 avlidne **Nils Oleinikoff** – Martas make – som också gav ut en med eget material utvidgad svensk översättning under titeln *Tre generationer Nobel i Ryssland* (1977). För övrigt bör nämnas att Tolfs bok, som Åsbrink förstås hänvisar till, uppvisar den troligen än i dag mest kompletta bibliografin till ämnet Nobels i Baku; Åsbrinks är mera begränsad. Visst har Brita Åsbrink förstått att tillgodogöra sig föregångarnas sakkunskap, men hon har kunnat ge sin bok en självständig profil bland annat genom att undvika att renodla det ekonomiska perspektivet för att i stället bredda det vittneshistoriska till att innefatta ett galleri av ledande och driftiga medarbetare i företaget, vida utöver den Nobelska familjekretsen. Därtill hör inslag av social och delvis etnologisk natur: brev av en anställd sjukgymnast om det ”stiliga” livet i Baku och St.Petersburg kontrasterar mot vittnesbörd om arbetarrörelsens etablering med förhandlingskrav och strejker åren runt 1905, om islamiska tatarers massakrer (för regeringens räkning?) bland den kristna armenska befolkningen (där socialismen började spira) – och även vice versa - och om mord på flera medarbetare i bolaget; ”fy fan sådant folk!” skriver en ingenjör efter ett av dem. En annan sagesman låter oss veta att Nobels kort efter krigsutbrottet 1914 kunde utöka

arbetsstyrkan med ett 50-tal krigsfångar från Österrike-Ungern – ”och duktiga var de”, skriver han.

Någon analys av bakomliggande företeelser är det inte fråga om, här finns säkert ännu mycket att göra för historiker, men Brita Åsbrinks rikliga urval av *human interest*-material hör ändå till bokens stora förtjänster. Det omdömet gäller inte minst för det turbulenta slutskedet, då Nobelbolaget gick mot den upplösning som man när den inträffat aldrig ville tro vara den slutliga. ”Vi gjorde alla vår plikt i den tron att vi arbetade för vår firma, bolsjevikerna skulle snart jagas bort” skrev den siste chefsdisponenten **Arthur Lessner** 1920, kort innan han måste lämna Baku för gott. Samma sorts oförstående hoppfullhet skulle efter ett par år – 1922 – ta sig uttryck i att de tre viktigaste konkurrenterna om den ryska oljan: Nobels, Standard Oil of New Jersey och Royal Dutch/Shell gick ihop om att bilda en ”enhetsfront” (Front uni) för att solidariskt stå emot den nya sovjetstatens ihärdiga försök till enskilda handelsuppställningar. Vilket, som Brita Åsbrink inte försummar att nämna, ganska snart misslyckades: de berörda intressena – och länderna – stod till slut sig själva närmast. Ändå skulle något av samma förtröstan dröja kvar hos Nobelföretagets intressenter ännu långt in på 1930-talet.

En mera systematisk genomgång av 1920-talets efterspel på oljemarknaden återfinns i ett arbete som faller utom ramen för Brita Åsbrinks bok, nämligen **Antony C. Sutton**: *Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930* (Hoover Institute, Stanford, Cal. 1968). I denna boks andra kapitel: *Caucasus Oil Fields - The Key to Economic Recovery*, påvisas på basis av ekonomisk-statistiska data att Sovjets satsningar på import av utländsk teknologi och administration för oljefälten – dels direkt, dels genom sk koncessioner – varit den ensamt avgörande faktorn bakom den snabba återhämtning som bland annat inneburit att exporten av oljeprodukter redan åren 1926-27 fördubblats jämfört med 1913 års. Det rörde sig inte minst om senaste amerikanska teknik för den djupborrning och pumpning ur djupa borrhål, som blivit oundgänglig genom att ytlagren av olja i Baku börjat bli uttömda. (Ironiskt nog hade femtio år tidigare dåtida amerikansk teknik för oljeborrningen hört till de inlånade tekniska nyheter som från starten givit Ludvig Nobels bolag dess försprång) Suttons utredning bekräftar i stora drag ett utlåtande år 1916 av tekniska kunskapare i Baku för den holländske oljemagnaten **Deterding**, som liksom i förbigående återges av Brita Åsbrink: ”de nobelska anläggningarna var gammalmodiga. Bolaget forskade inte, utvecklade inte nya metoder... Dessutom saknade man kvalificerad personal” (s. 243). Hade den tekniska utvecklingen i oljevärlden sprungit ifrån Nobels?

Till slut bör konstateras att samtidigt som Brita Åsbrinks arbete är ett välbehövligt och läsvärt bidrag till historien om Nobels Naftabolag i Baku på ett populärt plan, så ger det också en uppfordrande signal till vidare analyser av systematiskt vetenskaplig natur, både från den ekonomiska och den politiska historiens infallsvinklar. En forskningsuppgift som än i dag inte kan vara uttömd på intresse

vore oljestaden Baku som grogrund och plantskola för inte bara en tidig rysk arbetarrörelse med facklig inriktning utan också en till revolutionär våldsideologi urartad socialism av stalinskt märke. För **Stalin**, ”Koba”, född i grannlandet Georgien, var Baku den första storstaden, där började han komma sig upp i rörelsen (såsom Brita Åsbrink i korthet redovisar).

Den stora komplikationen inträder när temat sätts in i kontexten av den ständiga bittra konflikten mellan folken i Azerbejdzjan och Armenien, muslimer och kristna, i det högspända Kaukasus. En lucka i vår litteratur är också avsaknaden av – eller vår bristande kännedom om – seriösa sovjetiska och ”postsovjetiska” forskares analyser av den tidiga ryska oljeindustrins historia och tekniska och finansiella förutsättningar. En första källa – självfallet inte den slutgiltiga – kan vara den utförliga artikel under uppslagsordet ”Bakus oljeindustri” (*Bakinskaja neftianaja promysjlennost*) som intagits i sovjettidens tidigaste uppslagsverk, encyklopedien av 1926, dvs från NEP-tiden, då censuren inte tycks ha varit alltför rigorös och det propagandistiska inslaget inte alltför påfallande.

Här visas en strukturell grafik över förkrigstida oljeintressen i Baku med ”Nobelj” i centrum (ingalunda uttraderat ur minnet), jämte en del produktionsstatistik före och efter nationaliseringen 1920. Man visar hur oljeindustrins återuppbyggnad efter krig och kaos varit beroende av just den nyaste tekniken för borrhning och pumpning och även för raffineringen. Den kontinuerliga destillationsprocess, som Nobels på sin tid varit så stolta över, var överspelad genom elektrifiering och nya förfaranden som cracking för utvinningen av bensin. Numera är som bekant oljefältens epok i Baku i huvudsak förbi. Det mesta av oljeproduktionen i området äger rum offshore ute i Kaspiska havet, efter en början 1949 från en enkel plattform (*Izvestija* 1980-04-24). Berättelsen om praktikfallet Nobels i Baku bör dock alltså kunna ge anledning till lärorik forskning.

Kanske visar den på ett globalt mönster i den tidiga industrialiseringen som vore värt att uppmärksammas inom ekonomisk historia: en obetvinglig inbördes ”magnetism”, tekniskt och finansiellt, mellan utvinningen av råvarutillgångar och en fortgående innovativ utbyggnad av teknik och infrastruktur för deras transporter ut till marknaden. Efter att ha tagit fasta på Bakuoljans möjligheter tvingades ju Nobels att riskera en stor del av sin finansiella kapacitet på en hela tiden fortgående utbyggnad av transport-och depåsystem, enligt vid varje tidpunkt ledande teknik, för distributionen inom den livsviktiga inhemska marknaden och med åren även för export. Analogt fastän ”från motsatt håll” satsade den franska grenen av **Rotschids** – de tidigaste finansiärerna av järnvägar i Europa – betydande resurser på att i Baku tillförsäkra sig tillgång till både oljeprodukter och en järnvägsförbindelse fram till Svarta havet (Baku-Tiflis-Batum) för sin redan då etablerade marknadsföring av olja på Europa och orienten, som i sin tur hade krävt ett samgående med rederiintressen (bröderna **Samuel**).

Från vårt eget 1800-tal känns kanske mönstret igen i, till exempel, fusionen av mellansvenska järnvägar jämte Oxelösunds hamn med järnmalmsgruvorna i Bergslagen till Grängesbergsbolaget, den blivande internationella storkoncernen med bland annat egen flotta av oceangående bulkfartyg, liksom även i den förste **Axel Johnsons** finansiering av uppbyggnaden av ett eget, med tiden högst betydande rederiföretag utifrån en primär marknadsbas av kolimport från England. Kan kanske en uppföljning av sådana mönster i marknadsekonomierna lära oss något om varför en branschvis centralplanering genom statens försorg inte kunde fungera så bra i längden?

När det gäller oljan i Baku förändras inte saken av att Rotschids hann sälja ut sina intressen där före första världskriget och därmed illustrera det goda råd för börsspekulanter som har tillskrivits **Albert Rotschild** av Wien-släkten: ”*One must go into the market as into a cold shower – quick in and quick out.*” (enligt **Fredric Morton: Rothschilds. A Family Portrait.** (London 1961).

Lars G. Nyberg

lars.g.nyberg@swipnet.se

Sällskapet möts

Rysk militärreform och Tjetjenien

Reform med förhinder: Ryska militärreformer då och nu

På ett seminarium den 22 oktober 2002 diskuterade **Christian Allerman** och **Gudrun Persson** den ryska militärreformen. Gudrun Persson, som doktorerat på rysk militärreform på 1800-talet, inledde med att ge ett historiskt perspektiv på ryska militärreformer. Hon konstaterade att ett lands försvar inte begränsar sig till att vara dess väpnade styrkor: det är även en spegel av samhället i stort. Christian Allerman, som varit försvarsattaché och marinattaché vid svenska ambassaden i Moskva, inledde med att ge en relativt dystert bild av situationen inom de ryska väpnade styrkorna. Enligt Christian Allerman utgjorde den sammanslagning som genomförts av de ryska försvarsgrenarna från fem till tre inte ett exempel på en egentlig reform. Allerman framhöll tre anledningar till varför reformprocessen gått så pass trögt i Ryssland. För det första fann ett motstånd inom de väpnade styrkorna på hög nivå eftersom nedskärningar oundvikligen skulle leda till att antalet maktpositioner skulle minska. För det andra hade de låga

lönerna gjort att många var beroende av extra jobb vid sidan av det militära. Slutligen genomfördes reformerna i en anda av ”makt och kontroll” uppifrån – vilket sällan befrämjar reform.

Om Solovetskij-öarna

Den 30 oktober kom Jurij Brodsky till Stockholm och berättade om arbetet med att kartlägga historien om fånglägren på Solovetskij-öarna och Perm 36. Jurij Brodsky är fotograf och bor på Solovetskij-öarna.

Utvecklingen i Tjetjenien efter gisslandramat

Den 12 november 2002 inledde **Disa Håstad, Patrik Jotun** och **Gudrun Persson** en debatt kring utvecklingen i Tjetjenien och Ryssland efter gisslandramat i Moskva. Gudrun Persson inledde med att ge en bild av hur kriget i Tjetjenien ter sig ur ett strategiskt perspektiv från Moskva. Moskvans främsta motiv till att förvägra Tjetjenien självständighet är att bevara Rysslands territoriella enhet, att stävja den kriminalitet som frodas i regionen samtidigt som ryska Generalstaben har understrukt Tjetjeniens strategiska läge.

Patrik Jotun gav bakgrunden ur främst ett tjetjenskt perspektiv på kriget. Han inledde med att avliva ett par av de myter som cirkulerat om vilka de tjetjenska rebellerna är. Om första kriget var ett tjetjenskt-nationalistiskt krig så har det andra kriget haft delvis andra förutsättningar. Det islamistiska inslaget har vuxit sig betydligt starkare. Patrik Jotun konstaterade samtidigt att det egentligen inte existerar en enhetlig tjetjensk gerillarörelse även om försök till samordning har gjorts.

Disa Håstad gav ett aktuellt perspektiv på läget genom att särskilt anknyta till gisslandramat i Moskva. Hon konstaterade att ett tidigare gisslandrama, det i Budennovsk under det första Tjetjenienkriget, faktiskt ledde till förhandlingar. Dessa gick visserligen i stöpet då den ryske representanten **Petr Romanov** angreps i Tjetjenien. Först efter att tjetjenska rebeller lyckats genomföra en större offensiv under sommaren 1996 och **Dudajev** dödats kunde ett fredsavtal nås mellan Moskva och Groznyj. Det ryska agerandet och det andra Tjetjenienkriget har drivit vanliga människor in i Al-Qa'idas armar. En from förhoppning vore att gisslandramat i Moskva skulle leda till förhandlingar. **Maschadov** skulle då utgöra den mest troliga förhandlingsparten, men **Putin** vägrar att förhandla med denne. Samtidigt är det omöjligt att nå ett fredsavtal med någon slags reell bas om Moskva endast väljer att förhandla med de Moskvatrogna eftersom dessa i

Tjetjenien ses som förrädare. Disa Håstad slutade med en uppmaning till EU att spela en mer aktiv roll i framtida förhandlingar om konflikten.

Det allra viktigaste

Den 6 december 2002 möttes ett drygt tjugotal av Sällskapets medlemmar på Stadsteatern för att se pjäsen *Det allra viktigaste* av **Nikolaj Jevreinov**. Kvällen inleddes med ett mycket stimulerande föredrag av **Staffan Skott**, som hade översatt pjäsen. Läs Staffan Skotts översättning av Jurij Annenkovs minnen om Jevreinov i detta nummer av *Bulletinen*. Pjäsen har fått strålande recensioner under hösten och bjöd på en teaterupplevelse utöver det vanliga. För Er som ännu inte haft tillfälle att se *Det allra viktigaste* finns möjligheter att se den åtminstone under januari-april på Stadsteatern.

Carolina Vendil

carolina.vendil@foi.se

Doktorandpresentationer

Judicial Protection of Individual Rights and the Russian Court System

(ak.avh.) arbetstitel

Namn: Anna Jonsson

Institution: Uppsala universitet, Juridiska fakulteten och institutionen för östeuropastudier

E-post: anna.jonsson@east.uu.se

Tel: 018-4717109

Fax: 018-106397

Beskrivning: After the fall of the Soviet Union Russia has entered into a stage of legal transition, a process that concerns in principle all areas of law. This study takes its starting point in the constitutional transition of Russia. The courts of general jurisdiction and their role in the democratisation process will be studied, especially the judicial protection rendered to individuals. The approach is legal-social, therefore also attitudes and perceptions of the Russian court system will be studied and accounted for. Is the judiciary being used by Russian citizens to manifest discontent with public policy? If so, by whom and under what conditions?

System gaps between Russian and Swedish and the development of routine in translation students

Namn: Morena Azbel Schmidt

Institution: Slaviska institutionen/Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms universitet

Email: msc@slav.su.se

Tel. 08-16 17 11

Beskrivning: Det är en språkvetenskaplig avhandling, närmare bestämt inom översättningsvetenskap/psykolingvistik. Jag gör en långtidsstudie av tre översättarstudenter (ryska/svenska) och deras utveckling som översättare under 5 års tid. Tonvikten ligger på kartläggningen av själva processen, dvs hur översättarna arbetar och hur de förändrar sitt sätt att arbeta under dessa år. Resultaten av studien ska bl.a. visa hur den mentala processen att översätta går till och vilka faktorer bidrar till att den resulterar i kvalitativt goda översättningar. Studien ska ge pedagogiska vinster, som ska kunna användas för att utveckla utbildningen av översättare allmänt, eftersom resultaten förväntas ha relevans för all översättning, inte bara för språkparet ryska och svenska.

Arbetet har pågått i ca 5 år. Disputation blir det förhoppningsvis hösten/vintern 2003.

LAND	NAMN	TITEL
Baltikum	Alf Brodin alf.brodin@geography.gu.se	The Role of Ports in the Russian Transit Trade in the Baltic Sea Region
Estland	Hans Jörgensen hans.jorgensen@ekhist.umu.se	Estonian Agriculture in the 20th Century - Transformation and Institutional Change
Georgien	Patrik Jotun patrik.jotun@hkv.mil.se	Ethnic Conflicts: The Interrelations between Conflict and Nation Formation in Post-Soviet Caucasia

Georgien	Per Normark pernormark@telia.com	Russian Security Policy in the Caucasus - The Case of Georgia
Kazakhstan	Michael Gentile michael.gentile@kultgeog.uu.se	The Post-Soviet City in the 21st Century
Moldavien	Andreas Johansson andreas.johansson@sh.se	Nation-Building and Democratization in Post-Soviet Moldova
Polen, etc.	Fredrik Jörgensen fredrik.jorgensen@sh.se	Corporate Governance in Central and Eastern Europe
Ryssland	Thomas Borén thomas.boren@humangeo.su.se	Urban Life and Landscape in Russia in the Aftermath of Modernity (prel. title)
Ryssland	Tova Höjdestrand tova.hojdestrand@socant.su.se	"We're people too": Surviving Homelessness in Russia
Ryssland	Zaira Jagudina Zaira.Jagudina@sociology.gu.se	The Public Sphere and Transformation of Everyday Life in Post-Soviet Russia
Ryssland	My Lilja My.Lilja@crim.su.se	Constructing a Drug Problem – A Study of NGOs, Newspaper and Politicians in Russia
Ryssland	Kristian Petrov kristian.petrov@sh.se	The End of Collective Utopia: Postmodernist Reactions to Glasnost and Perestroika in Late Soviet Russia

Ryssland	Johnny Rodin johnny.rodin@sh.se	Intergovernmental Relations in the Russian Federation
Ryssland	Morena Azbel Schmidt msc@slav.su.se	System Gaps Between Russian and Swedish and the Development of Routine in Translation students
Ryssland	Margareta Tillberg meke@swipnet.se	Coloured Universe and the Russian Avantgarde. M.V. Matiushin's Colour Theory in Soviet Russia 1932. (prel. title)
Tjeckien	Tora Hedin the@slav.su.se	Monologisk dialog - tjeckiska mediesamtal i förvandling

Om du vill komma med i förteckningen kontakta Carolina Vendil. E-post: carolina.vendil@foi.se